

PLÁNY OBLÉHÁNÍ CHEBU V ROCE 1647 V DÍLE *THEATRUM EUROPAEUM*

Václav Matoušek – Jaromír Boháč

1. ÚVOD

Předmětem našeho studia jsou dva plány bojů o Cheb v roce 1647 publikované v 5. svazku publicistického díla *Theatrum Europeum* M. Meriana.¹ Plány ilustrují text pojednávající o švédském obležení města a následných bojích švédské a císařské armády o Cheb v červnu až srpnu roku 1647.² K pochopení plánů je třeba alespoň připomenout události, které poznamenaly vývoj města za třicetileté války ještě před příchodem Wrangelovy švédské armády.

Již na samém počátku třicetileté války doplatilo město na podporu stavovského povstání, k němuž se po delším váhání připojilo 25. srpna 1619. Po bitvě na Bílé hoře se Chebsko odmítlo podřídit císaři a vydalo se 21. ledna 1621 pod ochranu saského kurfiřta Jana Jiřího, který slíbil chebským přímluvu u císaře. Prominutí účasti na stavovském povstání a potvrzení svých privilegií se však Cheb dočkal až 23. května 1623 tzv. indulgenčním patentem. Za udělení patentu však Cheb zaplatil 10 000 zlatých. Obnovené zřízení zemské v květnu 1627 sice Chebu privilegia formálně ponechalo, omezení náboženských svobod a hospodářské sankce však postavily město na úroveň odbojných stavů. Po zásahu rekatolizační komise odešlo z města v roce 1628 asi 150 obyvatel. V roce 1631 bylo Chebsko navzdory protestům začleněno do berního systému českého království.

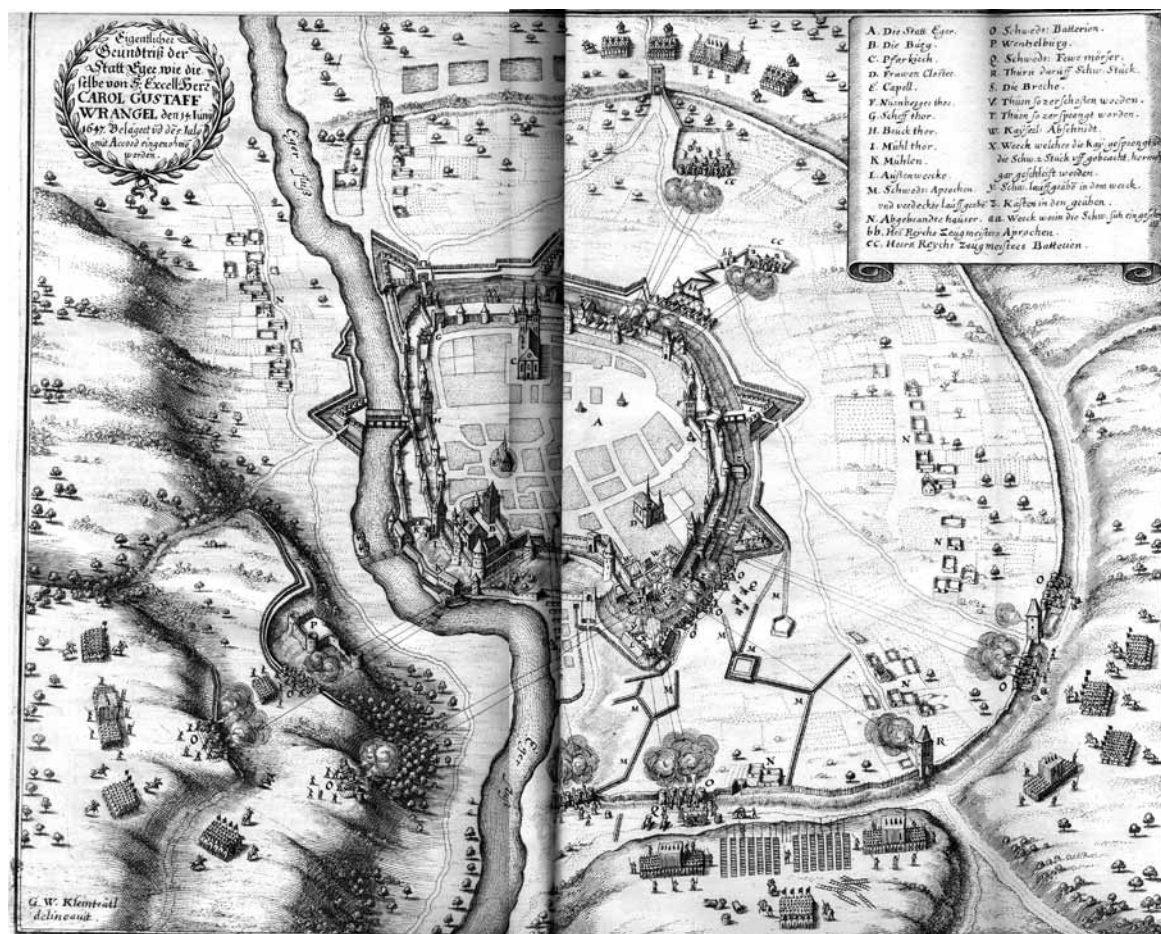
Další specifické útrapy působily městu události vojenského rázu. Mimořádné škody způsobil Chebu již v roce 1625 průchod Valdštejnovy armády do severního Německa. V letech 1631–33 Cheb a okolí postihlo řádění švédských, saských a valdštejnských oddílů. Od 13. prosince 1631 bylo město obsazeno saským vojskem, které 11. června 1632 vystřídalo císařské vojsko generála Holcka, k němuž od 8. července téhož roku přibyl ještě jeden pluk Valdštejnův. K pokojnému vývoji města nepřispěla ani známá epizoda zavraždění Albrechta z Valdštejna a jeho druhů 25. února 1634. Ostatně ve stejném roce se v Chebu z celkového počtu 800 domů uvádí pouze 239 obydlených. V důsledku hospodářských sankcí byla postupně výrazně omezována cechovní výroba. Nejprve zanikl cech rukavičkářů, v roce 1623 cech výrobců tašek, 1634 cech kovářů a v roce 1636 cech kartáčníků. V prosinci roku 1640 si Chebští stěžovali císaři, že „třetina města shořela, předměstí lehla popelem a ve městě je sotva sto měšťanů a denně noví opouštějí město“. V roce 1641 Cheb obsadil císařský Gallasův pluk a v témže roce bylo opraveno městské opevnění. V následujících letech se ve městě často střídaly císařské pluky táhnoucí do německých zemí. Je více než pravděpodobné, že švédská armáda nenalezla v červnu roku 1647 Cheb v nejlepším stavu.

2. ROZBOR RYTIN

Rytiny bojů o Cheb v létě roku 1647 byly společně se stručným textem (viz Exkurz na konci studie) publikovány v závěru pátého svazku díla *Theatrum Europaeum* (Lotichius 1647).

¹ Studie vznikla v rámci grantového projektu *Obraz a realita. Bojiště třicetileté války v Čechách* v díle M. Meriana GAČR 4004/06/0256. Za spolupráci děkujeme P. Šebestovi a J. Tourkovi.

² Boje o Cheb v červnu a červenci 1647 byly součástí neúspěšného tažení švédské armády do Čech v létě roku 1647 (podrobně Matoušek 2006).

Obr. 1. Obléhání Chebu Švédy v červnu až červenci 1647. *Theatrum Europaeum* V. 1. vydání 1647. Strahovská knihovna

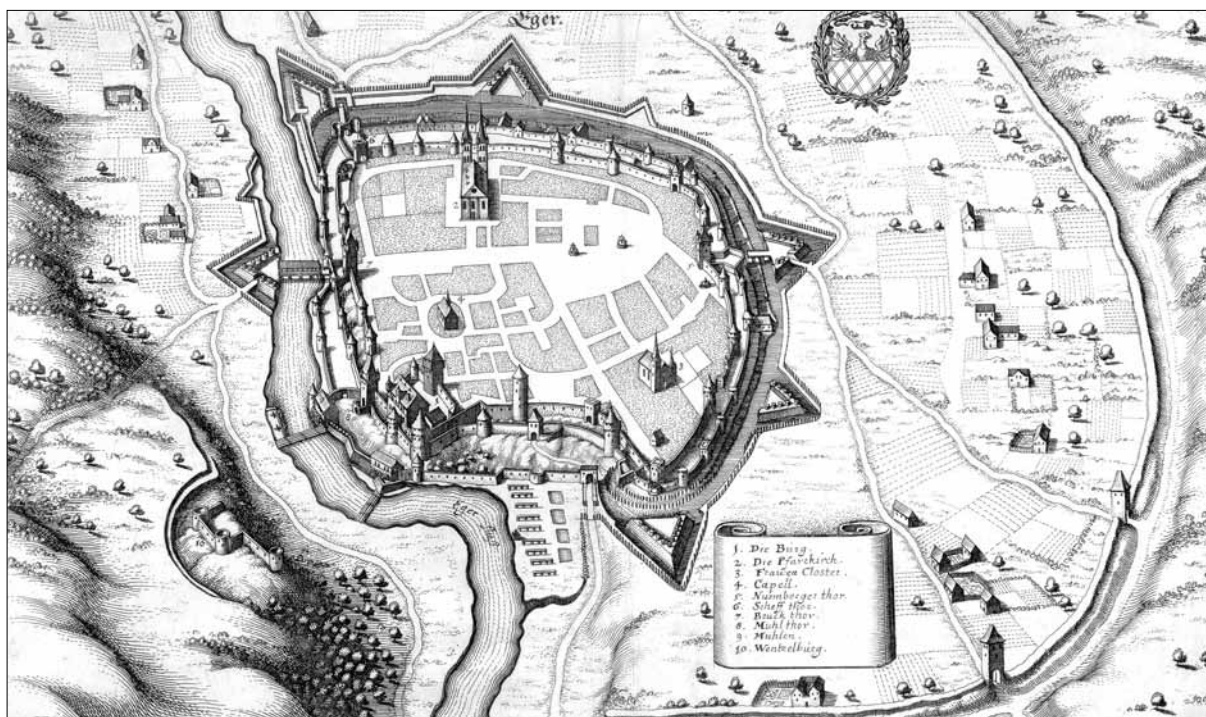
2.1. Eigentlicher Grundriss der Stadt Eger wie die selbe von S: Excel: Herr CAROL GUSTAFF WRANGEL den 14. Iuny 1647. Belägert und des 5. July mit Accord eingenhme worden. Plán je signován: G. W. Kleinträtl delineavit (obr. 1).

2.1.1. Zobrazení města a městského opevnění

Prvá rytina odpovídá svému názvu Půdorys města Chebu obleženého C. G. Wranglelem 14. června 1647 a obsazeného 5. července (volný překlad). Základem rytiny je skutečně půdorysný plán města a zobrazené děje opravdu, v souladu s dobovým pojetím plánů válečných situací, popisují sled událostí od 26. června do 15./17. července (posun v datování o deset dní je způsoben rozdílem mezi juliánským datováním, které použil autor rytiny a datováním gregoriánským. Datum dobytí Chebu 5., resp. 15. července zpochybňuje text v pátém i šestém svazku *Theatra Europaea*, který uvádí datum 7., resp. 17. července).

Plán Chebu je pojat jako kombinace plošného plánu zástavby města a vysokého šikmého pohledu ze severozápadu. Plasticky jsou vykresleny prvky fortifikační (několikanásobná linie opevnění středověkého a raně novověkého), včetně chebského hradu a staveb sakrálních uvnitř městských hradeb (C farní kostel sv. Mikuláše; D Františkánský klášter; E kaple³). Na hlavním náměstí a poblíž Norimberské⁴ brány jsou ještě plasticky zobrazeny studny (?).

³ Jedná se o dnes již neexistující kostel sv. Jana. První a nejstarší chebský kostel stával uprostřed kupecké osady pod hradem na dnešním Jánském náměstí a byl vybudován kolem roku 1140. V roce 1809 požárem zničený a o tři roky později odstraněný kostel známe jen z historických pramenů a rekonstrukce podle původních základů. Podle těchto zpráv to byl trojlodní románský kostelík s křížovou klenbou na čtyřech sloupech a čtverhranným chórem. Na dochované kresbě v kronice Karla Husa je kostel zachycen před požárem již s barokizovaným průčelím z roku 1688. Patrně již navždy nerozluštěným tajem-

Obr. 2. Cheb v díle *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*. Z roku 1650

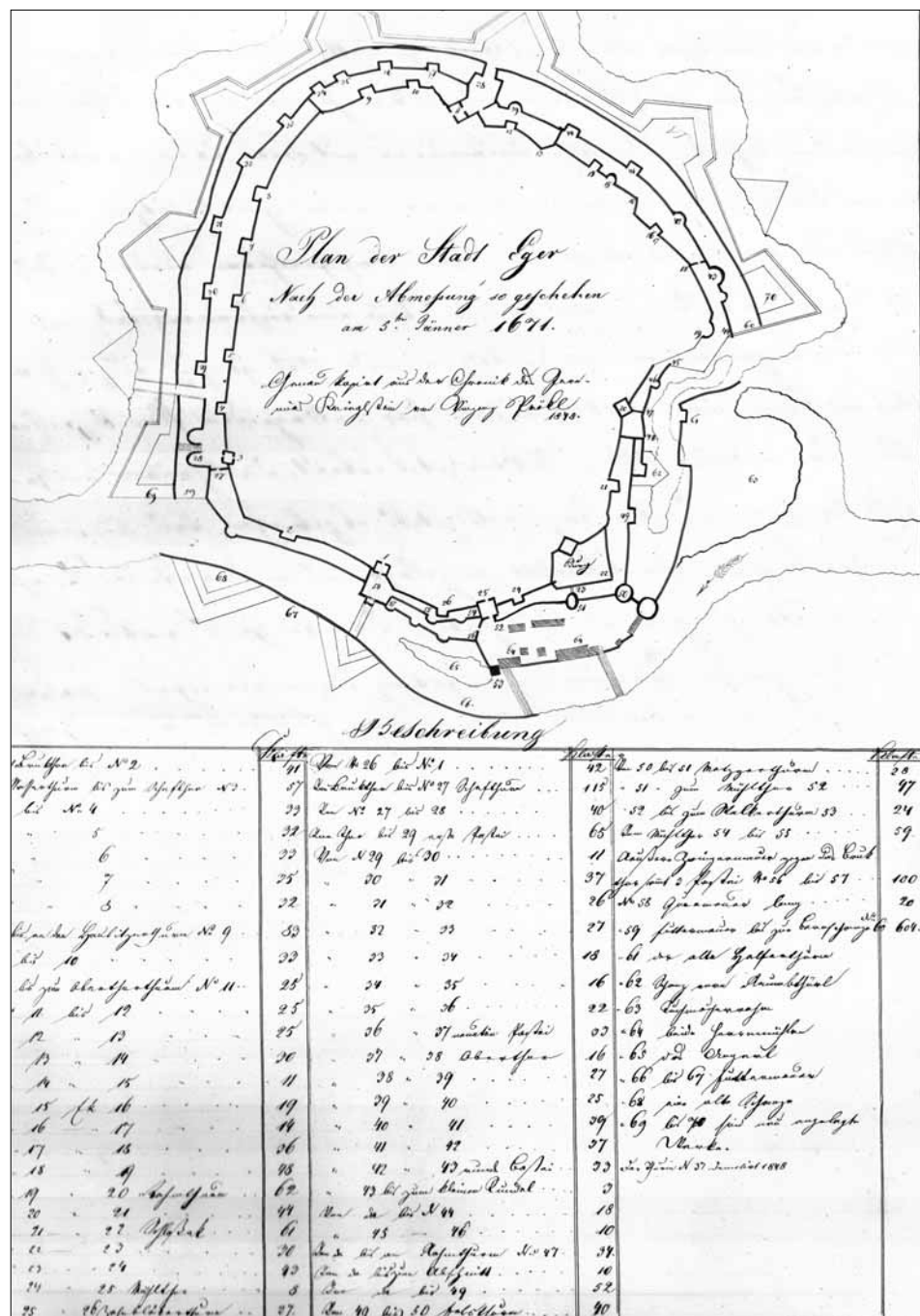
Ačkoliv je plán města nepochybně poněkud schématický, při detailním rozboru a porovnání s dalšími ikonografickými a zvláště kartografickými prameny je zjevné, že je mimořádně přesný. Plošné tečkované půdorysy bloků městské zástavby můžeme porovnávat s mladšími prameny. Pouze na okraj připomínáme plán Chebu publikovaný v r. 1650 díle *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae* (obr. 2 – Zeiler 1650). Příbuznost obou plánů je na první pohled zjevná. Mnohem důležitější jsou plány z 18. století: *Plan de la Ville d'Egra ... 1742* (obr. 3 – Chebské muzeum, sbírka grafik; publ. in: *Sturm* 1952, 334–336) a zvláště plán *Neuer und Accurater originál Plan der könig Stadt und Gränitz Vestung Eger...* (obr. 4 – plán Jakoba Lidla, sbírka negativů SOA Cheb, sign. Sb21/161-01; asi 1740), které velmi přesně zobrazují půdorysnou citaci města a okolí. Rovněž srovnání s plánem Chebu na císařském otisku stabilního katastru z roku 1841 naznačuje, že plán z roku 1647 je velmi přesný.

O mimořádné věrohodnosti plánu z roku 1647 publikovaném v *Theatru Europaeu* svědčí i srovnání s detailním plánem městského opevnění z roku 1671 (obr. 5 – Pröckl 1845). Až na drobné výjimky se oba plány zcela shodují v zobrazení struktury středověké fortifikace (odlišnosti nacházíme pouze v počtu bašt východního úseku parkánové zdi – *Theatrum* zobrazuje 7, plán z roku 1671 9, v počtu bašt severovýchodního úseku parkánové – *Theatrum* 2, mladší plán 1, a v počtu bašt hlavní hradební zdi mezi severní Mosteckou věží a Chebským hradem – *Theatrum* 2, mladší plán 1). Další rozdíly spatřujeme v půdorysu bašt hlavní i parkánové zdi. Zatímco na plánu v *Theatru* jsou téměř všechny bašty válcovité, plán z roku 1671 je zobrazuje většinou jako čtvercové. Liší se i počet a tvar mohutných bastionů vybudovaných v letech 1611–1637 vně středověké fortifikace (Rimpl 1933, 132). V *Theatru* zobrazené bastiony jsou trojúhelníkové, kdežto bastiony z 2. poloviny 17. století jsou pětiúhelníkové. Bastiony jsou na plánu doplněny místy palisádou a patrně koši vyplněnými zeminou.

Ve východní polovině opevnění zobrazuje *Theatrum* mezi branou Lodní a Norimberskou bastiony dva, mladší plán tři. Uvedené nejasnosti by pomohl vyřešit jen detailní stavebně historický a archeolo-

ství zůstane v portále kostela nalezený kámen s podivnými znaky. Huss je interpretoval jako chronogram, který udává datum stavby kostela v roce 731 a vysvěcení v roce 840, jiný badatel v nich rozpoznával záznam o bitevním rozestavění husitů při obléhání Chebu. Tento tajuplný kámen byl po zbourání kostela v roce 1812 zazděn do protější budovy staré chebské radnice. Zde jej v roce 1850 chebský kronikář a muzejník V. Pröckl objevil a nechal převést do městského dvora, kde jeho stopa končí. Jediným ověřeným faktem pro stavbu kostela proto nadále zůstává listina markraběte Diepolda III. z doby mezi lety 1140 a 1146, ve které je mezi církevními svědky jmenován na prvním místě chebský farář.

⁴ Označení Norimberská brána bylo používáno zřídka, častěji Horní brána.

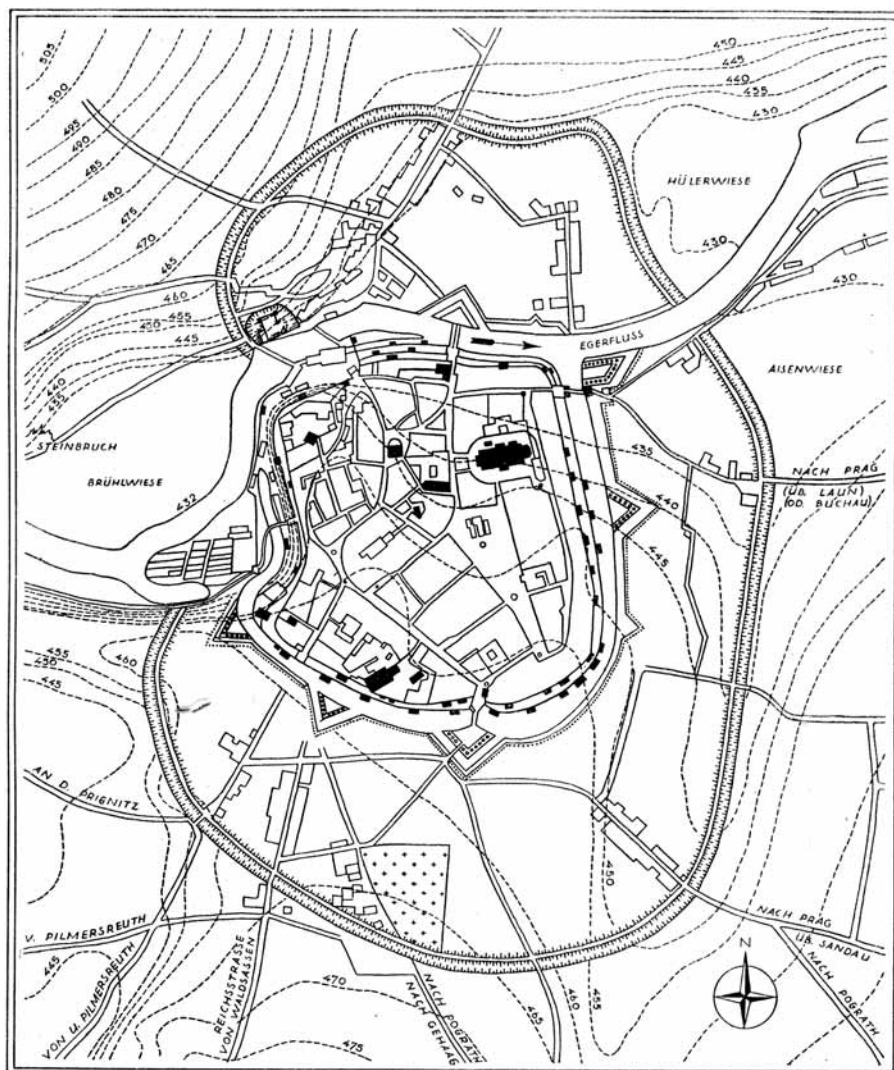

Obr. 5. Chebské opevnění. 1671. Podle Pröckla 1845

Především je třeba uvést, že E. Rimpl uvádí ve své rekonstrukci příkopu dva. Delší příkop chránil město z jihu, kratší zahrnoval severní předměstí na levém břehu řeky a Václavský hrad. Severní i jižní trasu příkopu lze vcelku bez větších problémů odvodit z mapy stabilního katastru, resp. z rozsahu a tvaru pozemků v bezprostředním okolí historického centra (obr. 6).

Podle mapy stabilního katastru vyplňovaly prostor vymezený severní linií příkopu v roce 1841 téměř výhradně zahrady a podél dnešních ulic Koželužské a Havlíčkovy ulicová zástavba. Trasu příkopu dodnes respektují ulice Ašská a částečně Komorní a Na vyhlídce (dříve Feldgasse – Kammergasse – Spittelhofgasse). Celkově byl severním příkopem chráněn prostor o rozloze 900 × 500 m. Severní trasu příkopu však plán z roku 1647 nezobrazuje.

Mnohem důležitější je proto pro nás trasa jižní. I zde prostor mezi městskou zástavbou a příkopem vyplňovaly v roce 1841 především zahradní parcely, v menší míře louky a pole a parcely stavební. Jižně od města, přibližně v prostoru dnešních Městských sadů mezi ulicemi Májová a 26. dubna se nacházel

Obr. 6. Rekonstrukce barokního opevnění Chebu s vnějším příkopem. Podle Rimpla 1933

hřbitov. Parcely přiléhající k městu místy respektují rozsah barokních bastionů. Z dispozice parcel můžeme usuzovat že jižní trasa příkopu se kryla s dnešními ulicemi Ašská – Evropská – Vrbenského a Nerudova (dříve Grabenstrasse (!) – Jahnstrasse – Taubenbergstrasse). Příkop vymezoval kolem města prostor o šíři zhruba 300–400 m.

Na plánu z roku 1647 člení jižní trasu příkopu celkem čtyři brány. Pro jejich lokalizaci nemáme spolehlivé opory. Pouze na základě porovnání s průběhem pozemních komunikací můžeme hypoteticky předpokládat jejich umístění. Od východu: 1. do míst, kde se při pravém břehu řeky přibližuje k Ašské ulici z východu ulice na Hrází, resp. Joštova; 2. na křižovatku ulic Evropské, resp. Ašské a Pražské; 3. na křižovatku ulic Vrbenského, Spálené a Libušiny; 4. na křižovatku ulic Hradební, Americká, Nerudova a Břežnická (celková rekonstrukce opevnění na *fortab.* 4:1).

Z orientace plánu i plastických prvků můžeme s velkou pravděpodobností určit, že základem terénní kresby byl pohled pořízený z prostoru Václavského hradu nad levým břehem řeky. Hrad vznikl snad za Václava II., prvé nepřímé písemné zprávy pocházejí z 90. let 14. století. Hrad byl poškozen již ve 30. letech 17. století. Rytina z roku 1647 zachycuje hrad již jako ruinu. Definitivně byl hrad opuštěn po obležení města Francouzi v roce 1742. Od roku 1821 byly hradní trosky likvidovány lomem (*Úlovec* 2003, 252–255). Dnes je z původního tělesa hradu dochováno pouze nepatrné torzo v horní části lomové stěny.

2.1.2. Zobrazení řeky, morfologie terénu, vegetace a pozemních komunikací

Výrazným prvkem plánu je tok řeky Ohře (Eger fluss). Autor rytiny vcelku věrně vystihl charakteristické esovitě meandry, do nichž je Cheb zasazen. Ze severní Mostecké brány směřuje k baště na levém břehu krytý dřevěný most na čtyřech pilotech. Pod chebským hradem nacházíme na pravém břehu dva zděné

mlýny se 3–4 koly. Proti východněji položenému mlýnu je při levém břehu zobrazen mlýn plovoucí (lodní?) se dvěma koly. Na úrovni obou zděných mlýnů spatřujeme mezi oběma břehy svazky pěti rovnoběžných linií na třech místech pravidelně přerušovaných. S největší pravděpodobností se jedná o stylizovanou kresbu jezů.

Morfologii terénu věnoval autor zjevně větší péči při zobrazení levého břehu řeky. Věrohodně zobrazil říční terasu (převýšenou zhruba o 50 m nad řeku) a v levém dolním rohu naznačil Špitálský vrch (kóta 516,9 m). Prostor jižně od řeky je naznačen podstatně zběžněji. Západně od města rozeznáváme ústí údolí směřujícího k dnešnímu Dolnímu Pelhřimovu a stoupání terénu ke kótě Na chlumu (484,6 m) – snad právě z těchto míst pořídil autor další část dokumentace. Partie jižně a východně od města jsou zobrazeny jen velmi povrchně a posouzení jejich věrohodnosti komplikuje současná hustá zástavba.

Vegetace na říční terase severně od města má charakter rozptýlené zeleně tvořené izolovanými stromy a křovinami, jejichž souvislé pásy vyplňují především rokle směrem k řece. Souvislý zapojený les nacházíme pouze pod ruinami Václavského hradu. Severozápadně od města spatřujeme ruiny staveb obklopené polními a zahradními parcelami. Na základě mladších kartografických pramenů počínaje 1. vojenským mapováním soudíme, že se jedná o Mostecké předměstí (Bruckthor Vorstadt).

Rovněž jižně od řeky má vegetace vně města charakter velmi řídké rozptýlené zeleně. Uvnitř pásu mezi obloukovitým příkopem a vlastním městem nacházíme ruiny tří předměstí: od východu Schiffthor Vorstadt a na dvě části rozdělený Oberthor Vorstadt. Prostor mezi zástavbou vyplňují zahradní a polní parcely.

V okolí města nacházíme poměrně hustou síť pozemních komunikací. Komunikaci podél levého břehu kříží za Mosteckou branou cesta směrem na Libou (původně Liebenstein). Na pravém břehu vycházejí čtyřmi branami ve vnějším opevnění cesty na východ k bývalému kostelu sv. Jodoka (sv. Jošta) a jižněji cesta na Prahu. Jihozápadně od města vycházely cesty směrem na Dolní a Horní Pelhřimov (Unter a Ober Pillmersreit) a na Svatý Kříž (Heiligenkreuz), resp. Waldsassen. V širokém oblouku mezi pevnostními systémy probíhala hustá síť komunikací, z nichž většina vycházela z jižní Norimberské brány a v menší míře z východní Lodní brány (Schiffthor). Směrem jižním vychází od oblouku vnějšího opevnění úvozová cesta, kterou nelze bez širšího krajinného kontextu zpětně lokalizovat.

2.1.3. Zobrazení válečných prvků

Velmi důležitou složkou plánu je zobrazení válečných událostí. Jak vyplývá již z názvu plánu, jedná se o simultánní kompozici, která zobrazuje sled nejvýznamnějších událostí celého průběhu švédského obléhání.

V levé dolní části plánu vidíme tři dělostřelecké baterie po 4, resp. 2 dělech, jak pálí na město z prostoru Václavského hradu, resp. Špitálského vrchu. Baterie chrání nízké valové opevnění a gabiony, koše naplněné zeminou. Rozeznáváme i dřevěnou podlahu dělostřeleckých postů. Akční charakter scény podporuje zobrazení palby – oblaka dýmu a trajektorie střel směřující na severozápadní část města. Vzhledem k tomu, že baterie byly umístěny patrně 500–700/800 m vzdušnou čarou od městských hradeb, lze považovat narýsované trajektorie za věrohodné. Na návrší za bateriemi spatřujeme oddíly (pluky) jízdy a pěchoty (mušketýrů a pikenýrů) i samostatných mušketýrů.

Na pravém břehu západně od města spatřujeme na návrší neopevněný tábor – uprostřed dvě soustavy stylizovaných vojenských stanů uspořádané do 14 řad. Po obou stranách tábora stojí pluky pěchoty. Za táborem jsou poházeny žebříky připravené nejspíš k překonání městských hradeb. Dále k jihu, přes údolí k Pelhřimovu je připraven další pluk pěchoty a čtyři pluky jízdy.

Pod táborem se nacházejí dvě dělostřelecké baterie, které paradoxně využívají k ochraně vnější pás středověkého opevnění. V rámci jedné baterie jsou začleněny i těžké kusy – hmoždíře. Další dvě baterie jsou ukryté za městským opevněním jižněji na úrovni vypáleného předměstí. Z plánu je patrné, že Švédové využívali ke střelbě (z lehkých děl?) i vyvýšené postavení v horních patrech městských bran (srv. legendu R – Thurn daruff Schw. Stück).

Na západním okraji je zobrazena ve zkratce rozhodující fáze dobývání města. Mezi vnějším a vnitřním opevněním je narýsována soustava přibližovacích okopů – sapů doplněná o dvě polygonální reduty. Zároveň pozorujeme švédské dělostřelce, kteří obsadili část městského opevnění včetně dvou trojúhelníkových bastionů a soustředěně pálí do nejzranitelnějšího místa městského opevnění – výběžku, kde se dnes stýkají ulice Hradební a Obrněné brigády. Opevnění je zde pobořeno (S – die Breche).

Velmi zajímavá je východní část bojiště. Útok dvou dělostřeleckých baterií podporovaný třemi jízdami a jedním pěším plukem je v legendě popsán jako útok baterií generála Zeugmeistra (zbrojmistra) Reycha. O měsíc později v bitvě u Třebele se totiž setkáváme se jménem Karl Friedrich Reich, ovšem tentokrát v hodnosti generálmajora císařské armády. Zbrojmistrem švédské armády u Třebele byl Arvid

Wittenberg (*Matoušek 2006*, 104). Zmíněná partie plánu je o to zajímavější, že v textu 5. svazku *Theatra Europea* se dočítáme, že před císařskou armádou dorazil k Chebu předvoj vyzbrojený třemi děly. Poté, když předsunutá jednotka oznámila, že město je již v rukách Švédů, stáhla se císařská armáda ke Slavkovu. Dělostřelecká baterie je zobrazena celkem třikrát – v blízkosti vnější brány, zhruba uprostřed pásu opevnění (vždy po čtyřech dělech) a přímo na obloukové kurtině mezi bastiony raně barokního opevnění (tentokrát sedm děl). Je otázka, zda se skutečně jedná o tři samostatné dělostřelecké baterie, nebo zda autor v této části plánu zobrazil postupné přibližování dělostřelecké jednotky k městským hradbám. Baterie jsou propojeny obléhacími sapy a opevněny gabiony a palisádou.

2.1.4. Shrnutí

Porovnáme-li plán první fáze bojů o Cheb publikovaný M. Merianem s realitou, můžeme konstatovat, že autor zobrazil polygonální kompozici, kterou pozoroval nejméně ze dvou základních pozic (*fototab. 4:2*). Jednak ze Špitálského vrchu nad levým břehem Ohře a dále ze svahu ke kótě Na Chlumu nad pravým břehem řeky. Tomu odpovídá relativně přesné a důkladné zobrazení situace na levém břehu a na pravém břehu v prostoru západně od města. Neobyčejně přesně zobrazil autor město Cheb a zvláště soustavu jeho vnitřního opevnění. Důkladně, v podstatě formou technického rysu, jsou provedeny rovněž soustavy švédských obléhacích příkopů. Plán zahrnuje prostor zhruba o rozloze 2 × 2 km.

2.2. *Eygentliche Abbildung Beyder, dess kayserlichen und der Schwedischen Veldlägers bey Eger Im Julio Anno 1647.* Plán je signován: G. W. Kleinsträll Gen. Quart. Meister Leut. Delineaut (*obr. 7*).

2.2.1. Krajina. Morfologie, řeka, vegetace, sídla, sakrální objekty, pozemní komunikace

Zobrazení druhé etapy bojů o Cheb, střetnutí císařské a švédské armády v červenci 1647, je pojato jako rozsáhlý panoramatický pohled na Cheb a okolí od západu/jihozápadu. Přibližně v centru kompozice se nachází město Cheb, jehož zobrazení je zmenšenou a poněkud zjednodušenou kopií detailního plánu z předchozí rytiny. Velkou pozornost věnoval autor tomu Ohře, jejíž meandry jsou, soudě na základě srovnání s mladšími kartografickými prameny počínaje 1. vojenským mapováním, vystiženy věrohodně. Skutečnosti pravděpodobně odpovídá i rozsáhlá mokřina v prostoru říčních meandrů východně od města.

Značnou péči věnoval autor zobrazení říčního údolí zahroubeného do ploché říční terasy, jakož i výrazně členitému terénu západně od města. V této partii zdůraznil především údolí směrem západním k Pelhřimovu a údolí směrem jižním, resp. jihovýchodním, kterým dnes prochází železniční trať směrem na Plzeň. Západně od města, nad levým břehem Ohře zobrazil autor nedaleko Václavského hradu výrazný skalní masiv s reliktu architektury.

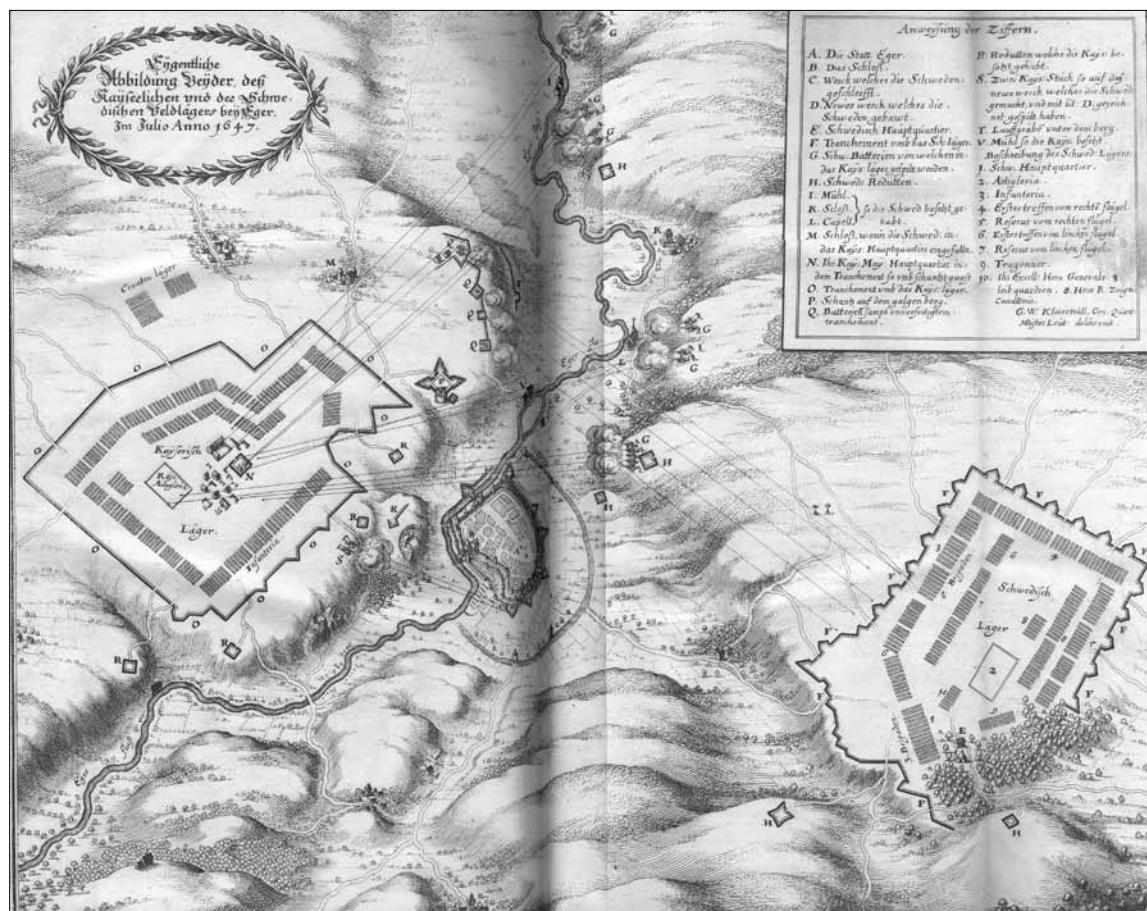
Terén je převážně holý, místy pokrytý rozptýlenou vegetací. Pouze v západní části, resp. v dolní polovině kompozici pozorujeme, zvláště v členitém terénu, rozsáhlejší plochy zapojeného lesa.

Kromě Chebu znázorňuje plán ještě řadu dalších sídel, která sice nejsou v legendě přímo jmenována, většinou však není problém je s pomocí mladších kartografických pramenů identifikovat. V levé části plánu, v centru císařského tábora severozápadně od města nacházíme rozsáhlou kumulaci většinou rozvalených stavení. S velkou pravděpodobností je můžeme identifikovat jako Špitálský dvůr (*Spital; Spittelhof*) uváděný na všech mapách z 18. a 19. století.⁵

V levé horní části pod názvem plánu je zobrazena bezejmenná osada, s největší pravděpodobností Strížov (*Trüsenhof, 1279 Trisenhoph, 1881 Triesenhof*). Směrem jižním, resp. jihovýchodním je písmenem M označen další sídelní objekt s hrazeným objektem – zámek? (*Schloss, worin die Schwed. in das Kays. Hauptquartier eingefalln*). S největší pravděpodobností se jedná o Chlumeček (*Lehenstein, 1392 Lestein, 1798 Lehenstein*). Jihovýchodně od Chlumečku je dvojicí domů vyznačena s největší pravděpodobností Dolnice (*Delitz, Dölitz, 1310 Delnicz, 1847 Dölitz*).

Zhruba na úrovni Dolnice se na pravém břehu Ohře nachází další sídlo, které můžeme identifikovat jako zaniklou osadu a tvrz Reichsdorf (*1312 Reicherstorf, 1714 Reichersdorf, po 1945 Hradiště, dnes součást Chebu*). Dále po proudu řeky jsou na levém břehu vyznačeny dvě budovy mlýna. Na 1., 2. i 3. vojenském mapování nacházíme mlýn na pravém břehu řeky, resp. na mlýnském náhonu spojujícím

⁵ Špitálský dvůr byl založen křížovíky koncem 13. století, 1661 postaven zděný patrový zámeček, který sloužil jako hospodářský dvůr do konce 60. let 20. století. Dnes jsou pozůstatkem bývalého dvora tři špatně udržované budovy.

Obr. 7. Bitva o Cheb v červenci roku 1647. *Theatrum Europaeum* V. 1. vydání 1647. Strahovská knihovna

dva meandry Ohře. Na 3. mapování je mlýn uváděn pod názvem Tanuen M.,⁶ nacházel se cca 1,5 km severně od Reichsdorfu. Kapli vyznačenou na pravém břehu řeky od Reichsdorfu směrem k Ohři můžeme identifikovat jako kostel sv. Jodoka/Jošta.⁷ Blíže proti proudu směrem k Chebu spatřujeme na levém břehu řeky další dvě budovy označené jako mlýn (V – Mühl so die Kays. besetzt). Na 1. vojenském mapování nacházíme v těchto místech (zhruba 500–600 m severozápadně od bývalého kostela sv. Jodoka/Jošta) osadu Schebatz. 2. vojenské mapování zde uvádí Schlawitzen MM. (mlýn!), 3. vojenské mapování osadu Schlawitzen.

Další sídlo zobrazuje plán z roku 1647 bez legendy jihovýchodně od Chebu, na rozcestí pod švédským táborem. Na 1. vojenském mapování není osídlení v těchto místech nikterak pojmenováno. Mapa

⁶ Tannenmühle – patří již k Jindřichovu (Honnorsdorf). Považován za nejstarší mlýn na Chebsku z doby kolem roku 1290. Kolem 1613 jej získává a přestavuje Joh. Christoph Tanner. Mlýn zaniká a je demolován po roce 1950.

⁷ Kostel byl postaven v letech 1430–1439 vedle malé kaple, která byla přebudována na sakristii, z nadačního daru chebského patricijského rodu Ruduschů. Jednoduchá gotická stavba s podélnou lodí, jehož jedinou ozdobou byla vysoká sedlová střecha a výklenek pro sošku nad portálem, byla vysvěcena v roce 1440 řezenským biskupem. V sále s polygonálně uzavřeným chórem se ovšem nalézalo cenné vybavení.

Původní, jediný oltář byl datován rokem 1439 a až do roku 1874 jej mělo zdobit známé antependium chebských klarisek. V roce 1463 byl pořízen zvon a z roku 1529 známe dochované plastiky z oltářních křídel. Umělecky cenná díla získává kostel v 17. století díky dvěma donátorům. V roce 1687 věnovala Sibylla z Ottengrünü kostelu nový boční oltář s mramorovým reliéfem znázorňujícím scénu Ukřižování podle předlohy Albrechta Dürera, pravý boční oltář s dřevěnou reliéfní řezbou nechal pro kostel zhotovit v roce 1693 chebský purkmistr Walther z Waldbachu. Sibylla z Ottengrünü zároveň nechala zhotovit kamenné desky s reliéfy podle Dürerových předloh pro sedm zastavení křížové cesty, která vedla z předměstí podél řeky k hřbitovnímu kostelu sv. Michala. V těsné blízkosti kostela byly v letech 1529 a 1602 postaveny provizorní špitální budovy, od roku 1665 zde byl trvale zřízen chudobinec. Po požáru v roce 1905 byl postaven nový chudobinec, ve kterém bylo místo pro 140 bezdomovců. Při bombardování viaduktu v roce 1945 byl chudobinec téměř zničen a kostelík poškozen. Opuštěný kostel chátral a v roce 1954 se zřítíl. Z kdysi bohatého interiéru kostela se po jeho likvidaci zachránily sochy z oltářního křídla, mramorový oltář a dvě reliéfní desky z křížové cesty, které jsou dnes ve sbírkách chebské galerie. Teprve nedávno byla chebským muzeem u řeky objevena povalená deska z dalšího zastavení a umístěna na nádvoří chebského hradu.

stabilního katastru rovněž název příslušného sídla neupřesňuje. Na 2. a 3. vojenském mapování se v těchto místech již nachází železniční nádraží, resp. sídelní kumulace označená obecně Vorstadt (2. mapování). S velkou pravděpodobností naopak můžeme identifikovat sídlo ležící ještě dále na jihovýchod, přibližně 2 km od centra Chebu. Jeden dům na okraji lesa v jižní části švédského tábora označený E – Schwedisch Hauptquartier označuje pravděpodobně lokalitu Bodnershof. Název v drobných obměnách uvádějí shodně všechny mapy z 18. a 19. století (1. vojenské mapování Bodnes Hof; mapa stabilního katastru a 2. a 3. vojenského mapování shodně Bodnershof).⁸

Další skupinu staveb nacházíme v levé spodní části plánu, tj. západně od města. Zcela dole při spodním okraji plánu je zobrazena na holé výšině osamocená sakrální stavba. Bez problému ji můžeme ztotožnit s kostelem sv. Anny na východním úpatí Zelené hory (Grünberg), necelé 4 km vzdušnou čarou západně od centra města. Východně od kostela sv. Anny spatřujeme v členitém terénu na rozcestí výraznou osadu s tvrzí (?) a za ní, blíže k městu ojedinělé stavení s ohradou. Je více než pravděpodobné, že se jedná o některé z dvojice sídel Horní a Dolní Pelhřimov (Ober – Unten Pilmersreit/Pilmersreuth).⁹ V případě, že by se jednalo o Horní Pelhřimov, nelze vyloučit, že osamocené stavení blíže k Chebu bychom mohli identifikovat jako zaniklou osadu Boden či mlýn Kahlert Mühle zobrazený na 2. i 3. vojenském mapování. K otázce identifikace sídel v prostoru západně od města více v dalším textu v souvislosti s rekonstrukcí postupu vzniku plánu.

Poslední sídla nacházíme při levém břehu Ohře, západně od císařského tábora. Část osady je zobrazena na samém okraji plánu na říční terase na úrovni tábora za roklí mezi poli a rozptýlenou vegetací stromů a keřů. S největší pravděpodobností se jedná o obec Skalku (Stein). Pod obcí přímo na levém břehu řeky je zobrazeno ojedinělé stavení, pravděpodobně mlýn.¹⁰ Na vojenských mapách je v těchto místech osídlení uváděno bez názvu.

2.2.2. Polní opevnění

Dominantními prvky plánu bojů o Cheb jsou důkladné půdorysné plány opevnění a vnitřního uspořádání základních táborů obou armád. V levé části plánu, neboli severozápadně od města nacházíme plán císařského ležení. Tábor byl zřízen na strategicky výhodném místě kolem Špitálského dvora. V současné době nenacházíme v terénu žádné přesvědčivé relikty opevnění z roku 1647. Na základě konfrontace plánu s kartografickými prameny a s morfológickými poměry můžeme odhadovat, že tábor se rozkládal přibližně na ploše 1500 × 1000 m s delší osou ve směru jihozápad–severovýchod. Neopevněný tábor Chorvatů

⁸ Bodnershof poprvé připomínán k r. 1449. Lokalita zničena při bombardování nádraží v r. 1945. Za chebským nádražím dosud zachován relikv valu někdejší tvrze a statku.

⁹ První zmínka: 1125 Pilgrimus. Názvy: 1850 Oberpilmersreuth, 1920 Horní Pelhřimov, Ober Pilmersreuth, 1947 Horní Pelhřimov. Obec Horní Pelhřimov ležela asi 3 km jihozápadně od centra Chebu pod Zelenou Horou. Již počátkem 15. století zde patrně vzniklo panské sídlo. V roce 1424 nalézáme ve vsi dva větší a šest menších dvorců. Usedlosti byly rozloženy kolem rozlehlé návsi a zástavbu uzavíral na jihovýchodě poplužní dvůr se zámeckou budovou. Tato jednopatrová barokní budova s valbovou střechou byla až do roku 1945 známá pod jménem U železného rytíře jako vyhlášená výletní restaurace. V roce 1850, kdy se Horní Pelhřimov stává samostatnou obcí s připojenými osadami Dolní Pelhřimov, Horní Hraničná a Křížový kámen, má samotná vesnice se sídly Boden a Sv. Anna 174 obyvatel a 27 domů. Poutní kostel sv. Anny, ležící nad obcí na úbočí Zelené hory, vznikl postupnou přestavbou původní kaple, kterou zde v roce 1518 postavilo město Cheb. Stavba barokního kostela byla dokončena v roce 1691, přílehlá poustevna byla přestavěna na faru a v roce 1802 byla postavena školní budova. Na vrcholu Zelené Hory byla již v roce 1909 vybudována místo dřevěné rozhledny kamenná Bismarckova věž a v letech 1914–15 pak byly okrašlovacím spolkem a obcí vedle ní postaveny dvě budovy, z nichž jedna sloužila jako hostinec. V roce 1930 žilo v Horním Pelhřimově 125 lidí v 26 domech. Poutní kostel, vyhlídková věž a tři vyhlášené hostince učinily z vesnice oblíbené výletní místo. Po nuceném vysídlení původních obyvatel a ne příliš úspěšných pokusech o nové osídlení bylo o dalším osudu vesnice prakticky rozhodnuto v roce 1951, kdy se ocitá na seznamu obcí v hraničním pásmu. Fara a škola u sv. Anny se stávají sídlem roty pohraničnicků a lidé z vesnice jsou postupně vysídlováni. Samota Boden byla zničena již v roce 1939, kdy byli místní sedláci ze tří statků vystěhováni a vzniklo zde vojenské cvičiště. V roce 1960 je potom oficiálně zrušena i obec Horní Pelhřimov a do poloviny šedesátých let zbourán poutní kostel a vzápětí celá vesnice. V oficiální statistice z roku 1970 zbylo z kdysi samostatné obce Horní Pelhřimov pouze směrovací číslo, zchátralá vyhlídková věž na Zelené Hoře se stala pozorovatelnou, z poutního kostela sv. Anny zarostlá hromada zbytku zdí a z vesnice zbyla jedna polorozpadlá stodola.

¹⁰ Poprvé nacházíme ves Stain an der Eger roku 1299 v lenních knihách Paulsdorffů, roku 1322 jako Staynil v chebských daňových knihách. V roce 1392 zde bylo zaznamenáno 7 sedláků a mlynář, v roce 1424 vedle mlýna ve vsi nacházíme jeden velký, čtyři menší dvory a tři malá hospodářství. Mlýny stávaly na břehu Ohře. K nim byla v roce 1540 přistavěna první papírna na Chebsku. Součástí budov byla i tvrz. Zda byla dosud hledanou tvrzí Pyschenstein, je sporné. Tyto budovy včetně zbytků tvrze byly zaplaveny vodami přehrady. Na vyvýšenině mezi mrtvými rameny Ohře a mokřinami stával další hrad (Bürglas), který byl kolem roku 1300 jako sídlo loupežných rytířů zničen chebskými měšťany. Skalka je dnes součástí Chebu.

byl patrně rozložen necelých 500 m severně od tábora císařského, resp. asi 1 km jihozápadně od Střížova. Soudíme tak proto, že v těchto místech se nachází nevelká plochá vyvýšenina o rozloze 400 × 500m.

Švédský základní tábor byl zřízen na protilehlé straně města, převýšen nad historickým jádrem asi o 50 m. Základním opěrným bodem tábora byl hospodářský dvůr Bodnershof. Plocha tábora je dnes vyplněna novodobou výstavbou. Rozsah tábora můžeme proto jen zcela hypoteticky rekonstruovat na základě morfologických a hydrologických poměrů. Švédský tábor byl patrně delší osou orientován ve směru západ-východ. Na jihozápadě zřejmě hranici tábora vymezovala zalesněná rokle a okrouhlá ostrožna nad údolím levobřežního přítoku říčky Odavy (potok pramení v prostoru obce Háje (Gehag/Gehaag/Koch) jižně od Chebu. Směrem východním byl tábor asi rozložen až po příkrý svah nad Odavou, asi 1,5 km západně od obce Dřenice (Treunitz). Na severozápadě vymezovalo tábor pravděpodobně údolí s vodotečí pod Maškovem (Matzelbach/Metzelbach).¹¹ Celkový rozsah tábora můžeme odhadovat na 2300–2500 × 800 m.

Z pečlivě provedených půdorysů základních táborů můžeme usuzovat, že velení obou armád se v duchu aktuálních dobových fortifikačních zvyklostí snažilo maximálně využívat terénní podmínky. Švédská armáda přitom důsledněji využívala principy tzv. novoitalské školy, k jejímž charakteristickým principům náleželo zkracování kurtin, jinými slovy vzdáleností mezi bastiony. Hustota a četnost bastionů v opevnění základních táborů výrazně odlišuje tábor císařský od švédského, jehož projekt počítal ve větší míře s hustou křížovou palbou, resp. aktivní obranou.

V duchu mladší, nizozemské válečné školy doplnily obě armády opevnění hlavních táborů soustavou menších předsunutých opevnění (podrobně k vývoji raně novověkých opevňovacích soustav *Kupka – Čtverák – Durdík – Lutovský – Stehlík 2002, 92n*). Na straně císařské pozorujeme na hraně říční terasy pás čtvercových a hvězdicových redut. Na nejzranitelnějším místě, východně od základního tábora, v prostoru Dolnice, bylo předsunuté opevnění tvořeno souvislou soustavou čtyř redut propojených krátkými kurtinami. Celková délka předsunutého císařského opevnění činila zhruba 4,5 km.

Švédský základní tábor chránily na jihozápadě dvě reduty. Západněji položená reduta hvězdicová se nacházela patrně v prostoru východně od obce Háje. Východněji položená čtvercová reduta byla patrně vybudována na návrší naproti přes údolí, jižně od samoty Bodnershof. Další švédské čtvercové reduty nacházíme až 1 km severně od základního tábora v ohybu říční terasy, v místech, která umožňovala jak kontrolu města, tak údolí řeky směrem severovýchodním. Pás švédského opevnění pokračoval po 500 m dělostřeleckými bateriemi nad kostelem sv. Jodoka. Přibližně po dalších 2 km byla umístěna další čtvercová reduta a po 1–1,5 km dvě dělostřelecké baterie v prostoru Tanuenského mlýna. Celkovou délku předsunutého švédského opevnění můžeme odhadovat na 6–6,5 km.

Podobně jako na plánu obléhání města Švédy, můžeme i na tomto plánu posoudit věrohodnost narýsovaných trajektorií střel císařských a švédských kanónů. Jestliže víme, že děla za třicetileté války měla dostřel kolem 800 m, pak za věrohodné můžeme považovat pouze zobrazení střelby císařských baterií od Václavského hradu na město. Dostřel švédských baterií z pravého břehu Ohře do císařského tábora na vzdálenost 2–4 km je více než nepravděpodobný. Stejně tak je krajně nepravděpodobná střelba císařské baterie z Dolnice do základního švédského tábora (4 km).

2.2.3. Bojové akce

Kombinace podrobného pozorování plánu, textové zprávy v *Theatru Europeau* a znalost místních poměrů podpořená studiem kartografických pramenů nám dovoluje částečně upřesnit průběh bojových akcí. V pátek 26. července císařská armáda dobyla Sokolov. Švédské oddíly, které se kdesi mezi Kynšperkem a Kynžvartem (tj. zhruba na polovině cesty mezi Sokolovem a Chebem) chystaly na pomoc obleženému Sokolovu, se opět vrátily do Chebu. Ještě 26. července se císařští vydali po levém břehu Ohře do Chlumu sv. Máří (zhruba 10 km od Sokolova). Podle 5. svazku *Theatra* pokračovala císařská armáda ještě téhož dne až k Chebu. Podle 6. svazku téhož díla postupovali císařští dále teprve 27. července. Od tohoto okamžiku se datování dalších událostí v obou svazcích o jeden den liší. Císařští dorazili 26./27. 7. do Nebanic (6 km) a odtud pokračovali v bojové sestavě k Chebu (asi 10 km). Mezitím se však již švédská armáda utábořila na pravém břehu Ohře a na levém břehu obsadila pouze vrch Galgenberg (na plánu hvězdicovitá reduta s písmenem P). Je ovšem třeba připomenout, že v textu se nehovoří o Galgenbergu, nýbrž důsledně o Šibeničním vrchu. Jedná se o jednu a téže lokalitu, zvanou později Goldenberg, dnes

¹¹ K roku 1322 uváděn jako Meczeinspach. V místě bývalého statku č. 1 údajně stálo do roku 1618 panské sídlo. Stopy po něm prý byly vidět ještě v roce 1905. Koncem 50. let 20. století zjištěny u rybníka (snad) zbytky původní tvrze. Další výstavba tyto stopy zničila. Od roku 1980 je Maškov součástí Chebu.

Zlatý vrch (477,6 m n. m.). Dvě kola na lámání údů, která nacházíme bez vysvětlujícího údaje na plánu na planině severně od švédského tábora tedy neoznačují Šibeniční vrch, o kterém se píše v textu (!).

Následujícího dne (27./28. 7.) se císařský generál Werth probil s levým křídlem přes řeku na pravý břeh. Na to reagovali Švédové tím, že stáhli své jednotky ze Šibeničního vrchu a další neurčené výšiny „do údolí“ a zformovali své jednotky k bitvě (hypoteticky lze předpokládat, že bitva se měla odehrát v prostoru přiléhajícím jižně a jihovýchodně k městu. Vrchní velitel císařské armády generál Melander se s pravým křídlem zmocnil Šibeničního vrchu. Generál Werth se poté (27./28./29. 7.?) stáhl zpět na levý břeh Ohře a byl přitom zraněn dělovou kulí v obličeji (!).

V líčení následujících událostí se již texty 5. a 6. svazku v datování neliší. 30. 7. brzy ráno přebrodil generál Helm Wrangel s několika eskadronami pravého křídla Ohři a vpadl do císařského tábora. Plán upřesňuje, že Švédové vedli útok přes Chlumeček severovýchodně od císařského tábora. Z toho můžeme usuzovat, že švédská jízda překročila řeku pravděpodobně pod ochranou dělostřeleckých baterií v prostoru Tanuenského mlýna, tj. asi 3 km za Chebem. Odtud pak postupovala, chráněna údolím drobného levobřežního přítoku Ohře, k Chlumečku. Švédský útok císařská armáda úspěšně odvrátila a v následujících dnech císařské baterie ostřelovaly město a švédské dělostřelectvo naopak ostřelovalo císařský tábor. Již výše jsme naznačili, že na plánu vyznačená střelba na císařský tábor ze vzdálenosti 2–4 km je značně nepravděpodobná. Žádné blíže umístěné švédské dělostřelecké baterie však na plánu zakresleny nejsou.

8. srpna se císařská armáda zvedla a odtáhla zpět směrem na Sokolov. Švédové okamžitě znovu obsadili Šibeniční vrch a pokusili se ustupujícího protivníka napadnout. Ovšem generál Melander ústup své armády dobře zajistil a císařští proto bez dalších problémů dorazili o tři dny později do Sokolova, resp. Lokte.

2.2.4. Shrnutí – rozsah a tvar zobrazeného prostoru, pozorovací místa

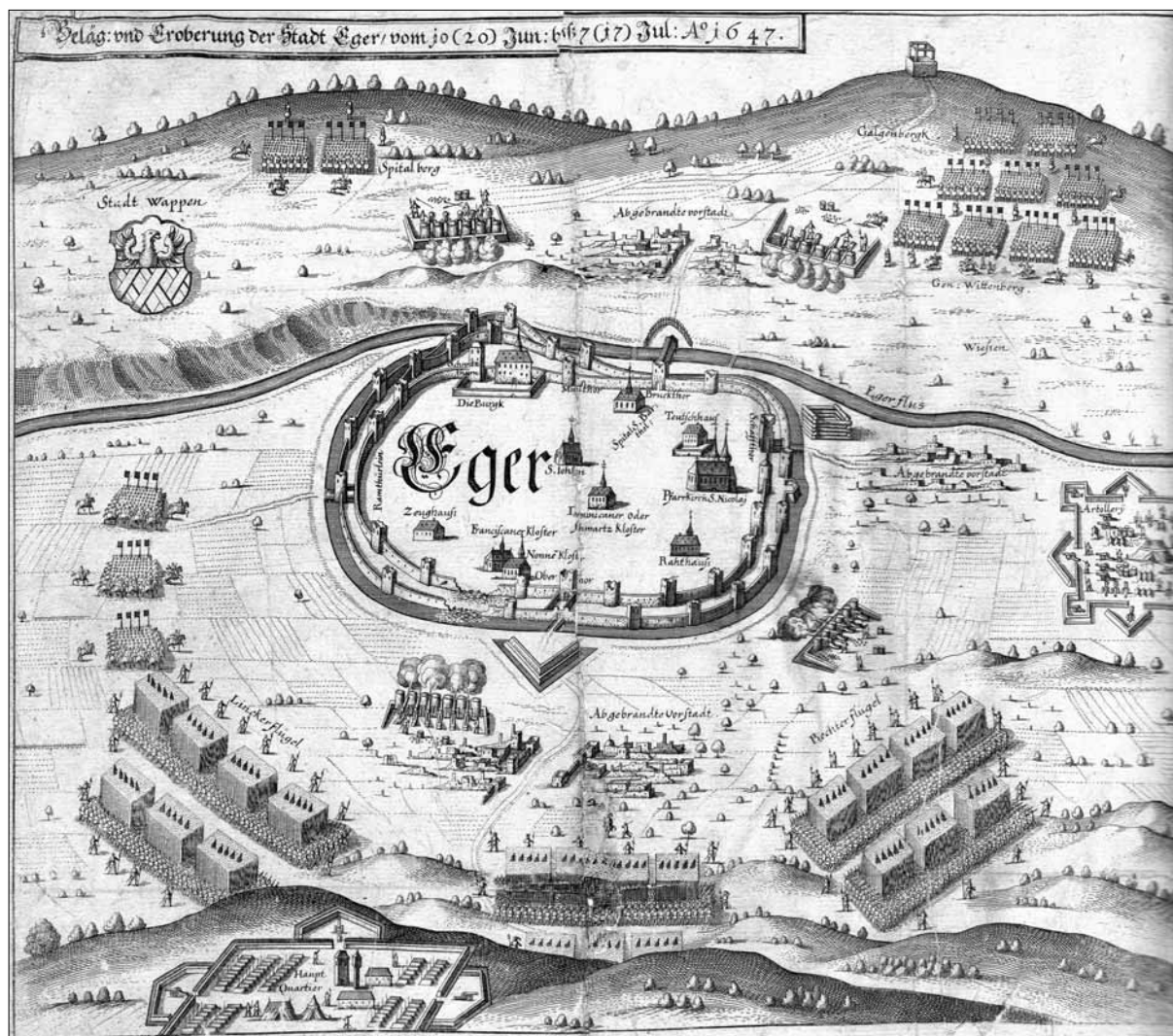
Srovnání plánu se současnou mapou dovoluje vyslovit závěr, že na rytině publikované v 5. svazku *Theatra Europea* je zobrazeno území ve tvaru nepravidelného čtyřúhelníku o rozloze zhruba 8 × 6 km (fototab. 4:3). Plán je sestaven z řady dílčích pohledů z několika směrů. Hypoteticky můžeme podle plánu sledovat následující pouť autora krajinou bitvy o Cheb. Je více než pravděpodobné, že základem plánu byl pohled ze Zelené hory (637,4 m n. m.) směrem na východ. Autor odtud zobrazil výseč zahrnující od severu údolí Ohře, přes kostel sv. Anny a přilehlou obec Horní Pelhřimov na východním úpatí Zelené hory. Poté autor sestoupil blíže k Chebu a patrně z prostoru kóty 484,6 Na Chlumu zakreslil detailně údolí Ohře v rozmezí obce Skalka a Špitálského vrchu (pohled na sever). Další zastávkou byl patrně prostor kóty 522,8 m n. m. Rovinka, odkud pozoroval údolí Pelhřimovského potoka směrem na sever. Následujícím pozorovacím místem byl nejspíš prostor východně od obce Háje. Zde vznikla skica území západně, jižně a jihovýchodně od základního švédského tábora. Poté autor postoupil na ostroh nad řekou východně od Chebu (přibližně nad dnešní rozdvojkou železnice směr Františkovy Lázně a Sokolov) a načrtl údolí Ohře směrem severovýchodním. Nelze vyloučit, že další náčrty terénní situace vznikaly z prostoru Tanuenského mlýna (směrem západním a jihozápadním) a patrně na několika místech nad levým břehem Ohře v prostoru Špitálského vrchu, Střížova, Chlumečku a Dolnice.

Do poněkud zjednodušeného plánu krajiny sestaveného z řady dílčích skic včetně zjednodušeného plánu Chebu zasadil poté autor přesné půdorysné plány obou základních táborů. Je proto pravděpodobné, že podklady pro plán byly dokončeny až po odchodu císařské armády – tj. mezi 8. a 12. srpnem, kdy Švédové vyrazili od Chebu dále na východ směrem na Kynžvart a Planou.

2.3. Celkové hodnocení obou rytin, otázka autorství

Na základě výše uvedených rozborů můžeme shrnout, že obě rytiny zobrazují bitevní krajinu velmi věrně, byť poněkud zjednodušeně. Dominantními prvky rytin jsou válečné situace, resp. především fortifikace a rozmístění vojenských oddílů v terénu. V této souvislosti stojí za zmínku autor rytiny. Jako autor prvé rytiny obléhání Chebu je v levém dolním rohu uveden G. W. Kleinträtl. V pravém dolním rohu legendy druhé rytiny bojů o Cheb je jako autor uveden G. W. Kleinsträll Gen. Quart. Meister Leut. Příbuznost obou jmen je zjevná. Drobnou odlišnost lze vysvětlit obecně nízkou kvalitou textů na batailistických rytinách, pro něž je zvláště příznačné komolení osobních jmen.

Za pozornost stojí, že G. W. Kleinträtl/Kleinsträll je na druhé rytině označen jako „Gen. Quart. Meister Leut.“ To znamená generál kvartýrmistr neboli generál ubytovatel. Funkci ubytovatelů zastávali v době třicetileté války často vojenští inženýři, jejichž úkolem bylo vytvářet projekty stálých i polních opevnění. Nezbytným předpokladem pro vypracování takových projektů byla nejen znalost dobové vá-

Obr. 8. Obléhání Chebu od 10./20. června do 7./17. července 1647. Sbíрка grafiky chebského muzea

lečné strategie a taktiky, ale také znalost opevňovacích praktik a v neposlední řadě i důkladné poznání situace, pro kterou byl projekt určen. Vojenský inženýr se proto musel zevrubně seznámit s krajinou bojiště a se stávajícím opevněním (v našem případě opevněním města Chebu). Na základě těchto poznatků pak po konzultaci s velitelem vypracoval projekt optimálního rozmístění vojenských oddílů v terénu, polních opevnění a inženýrských prací potřebných k úspěšnému vedení boje (soustavy předsunutých opevnění, soustavy obléhacích prací).

Je proto velmi pravděpodobné, že generál ubytovatel švédské armády G. W. Kleinträtzl/ Kleinsträll poskytl/ prodal po bitvě Merianovu nakladatelství projekty nebo kopie projektů vlastních inženýrských prací. Pravděpodobně strohé projekty potom umělci Merianovy grafické dílny transformovali do podoby ucelené grafické kompozice.

2.4. Srovnání s letákovou vedutou

V souvislosti s hodnocením plánů publikovaných v 5. svazku *Theatra Europea* není bez zajímavosti alespoň stručné hodnocení anonymního obrazu obléhání Chebu Švédy. Zobrazení je dochováno ve dvou téměř identických variantách, z nichž jedna doprovází dobový leták *Kurtzer Bericht, wie es mit Belag und Eroberung der Stadt Eger vom 10 (20) Jun. bis 7 (17) Jul. An 1647 hergangen*. Druhá je samostatným grafickým listem se stejným titulem (obr. 8 – Chebské muzeum, grafická sbírka).

Tato zobrazení zjevně vůbec nesouvisí s plánem publikovaným v *Theatru Europeau*. Jedná se o značně schematické pohledy na Cheb a okolí zhruba od jihovýchodu. V centru nacházíme zjednodušený půdorys města s plasticky vyznačeným opevněním, hradem a významnými, především sakrálními

stavbami. V jihovýchodní partii opevnění pozorujeme rozsáhlé poškození hlavní i parkánové zdi. Pozoruhodné je, že plán až na jednu trojúhelníkovitou baštu před Horní branou nezobrazuje vůbec barokní prvky opevnění a nenacházíme ani předsunuté, jednoduché vnější středověké opevnění. Pečlivě jsou naopak zobrazena vypálená předměstí jižně, východně a severně od města.

Velkou pozornost věnoval autor zobrazení oddílů pěchoty a jízdy uzavírající město od západu k východu, včetně dvou předsunutých dělostřeleckých baterií. Další švédské jednotky nacházíme nad levým břehem Ohře. Na Špitálském vrchu jsou umístěny dva švédské jezdecké pluky, před nimi dělostřelecká baterie v místech, kde tušíme ruiny Václavského hradu (který ovšem není zobrazen). Pozoruhodné je zobrazení dělostřelecké baterie a devíti jezdeckých oddílů (pluků?) generála Wittemberga na Šibeničním vrchu (Galgenbergk). Tyto jednotky v *Theatru Europaeu* zobrazeny nejsou, zmiňuje se o nich pouze textová část.

Rozdíly oproti plánům v *Theatru Europaeu* spatřujeme i v zobrazení hlavního švédského tábora jižně od města. Plán na letáku je evidentně oproti realitě velmi zjednodušený, resp. jedná se spíše o obecnou ikonu vojenského tábora s náznakem bastionového opevnění. Zajímavé je plastické zobrazení staveb uvnitř tábora – patrně Bodnershof. Nevěrohodná kresba tábora však varuje, abychom nedůvěřovali ani zobrazení civilních staveb. Východně či severovýchodně od města zobrazuje plán další, dělostřelecký tábor (Artollery). Jeho existenci nepotvrzují v *Theatru Europaeu* ani plány, ani doprovodný text.

Zobrazení krajiny v okolí Chebu postihuje její základní prvky: řeku, strmý levý břeh Ohře severozápadně od města, Špitálský a Šibeniční vrch se šibenicí i zvlněný terén jižně a východně od města. Celkově však dokumentační hodnota letákového zobrazení za plány v *Theatru Europaeu* výrazně zaostává.

EXKURZ

Překlad textu z *Theatra Europea*, díl V., 2. vydání z roku 1651, s. 1347–1348 (překlad E. Kovalda)

Generál Johann de Werth spolu s hlavním strážmistrem Šporkem hodlali vstoupit do služeb Jeho císařské Milosti, spolu s 13. regimentem bavorského kurfiřta, a s touto armádou se spojit v Čechách. Zmíněné vojsko bavorského kurfiřta se ale z větší části obrátilo zpět na pasovské hranici. Týž proto téměř osamocený, spolu se zmíněným hlavním strážmistrem Šporkem a několika sloužícími, dorazil k císařské armádě. Řečený Johann de Werth byl jmenován generálem císařské kavalerie, Špork byl jmenován polním podmaršálem. Mezitím hlavní švédská armáda oblehla město Cheb. Kolem 12. července to došlo tak daleko, že po půl měsíci houževnatého náporu se obležení nemohli více udržet. Švédové se podkopali vně a vyhodili do vzduchu podkop a několik tisíc obležených. Poté získali, přes rozvalený podkop, přístup dveřmi k vnějšímu parkánu, kterého se zmocnili. Avšak, během opětovného výpadu byli za značných ztrát vytlaceni. Během dalších dnů dopravili Chorvaté mnoho zajatých Švédů. Protože přicházely rozličné zprávy o nebezpečí, které hrozí městu, rozhodl se císař město osvobodit.

16. července, polní maršál Wrangel (jehož 3 útoky byly odraženy) se vztyčenými prapory zahájil hlavní útok. Avšak, opět se ztrátou tisíce mužů byl později odražen. Nicméně nepolevil a 17. července, kolem 9. hodiny ranní, se zmocnil města. Pak byli důstojníci odesláni do Plzně, s podřízenými pěšáky. Císařští pochodem nedosáhli místa včas, aby mohli být posilou. Předvoj měl 3 děla, takže toho využil a postoupil průsmykem, následován celým sborem. Přední voj přinesl zprávu o kapitulaci města. Pak se císařská armáda stáhla k Hornímu Slavkovu. V trvajícím obležení zůstala třisetčlenná posádka, 60 zraněných měšťanů. Na město bylo vypáleno 11 912 dělových střel, 100 granátů a vrženo nespočet kamenů. Vykopalo se několik podchodů, z nichž 6 bylo dokončeno. Naproti tomu bylo zabito a zničeno více než 1 500 Švédů.

Theatrum Europaeum, díl V., 2. vydání z roku 1651, s. 1393–1394 (překlad V. Bok)

Marginálie: Švédové zaujímají pozici u Chebu

Potom dal pan generál Wrangel strhnout vnější opevnění a opravit město. Pak také zaujal pozice kolem Chebu, vybudoval tam tábor a obšancoval se.

Marginálie: Císařští dobývají Falknov

Dne 26. července dobyli císařští zámek Falknov po tříhodinovém ostřelování na milost a nemilost, die Knechte undergestellet (nejasně, snad znamená, že služebnictvo vzali s sebou) a téhož dne táhli na Chlum sv. Máří.

Marginálie: Táhnou na Švédy

Následujícího rána po vykonané modlitbě pochodovala celá armáda lesy na volné pole a na vesnici Nechenitz (? asi Nebanice). Tam pan generál Melander zformoval bojový šik a pochodoval dál směrem na Cheb s předpokladem, že nepřítel bude stát na této straně a bude mít Cheb v zádech a že s ním svede rozhodující bitvu. Protože se však nepřítel utábořil na druhé straně Chebu a ke své výhodě měl Šibeniční vrch a jiné výšiny, postoupila císařská armáda v dobrém pořádku až k průchodu u řeky Ohře. A tento pas byl z obou stran ostřelován děly. Proto to vypadalo, že císařští budou chtít zaútočit silou.

Marginálie: Generál Joh. de Werth překračuje řeku Ohři

Následujícího dne se generál Johann de Werth s levým křídlem dostal přes řeku Ohři, i když nepřítel na ně silně střílel z děl, a hned se vrhl na nepřítele. Z toho vznikl prudký boj. Když nyní nepřítel uviděl vážnost situace, a myslel, než že dojde k hlavní bitvě, stáhl svoje vojska ze Šibeničního vrchu a z druhé výšiny do údolí a zformoval bojové šiky.

Marginálie: Generál Melander se zmocňuje hory u Chebu

Mezitím se generál Melander s pravým křídlem a s několika děly dal do pohybu a zaútočil na Šibeniční vrch, jehož se také zmocnil.

Odtamtud dal hned pálit děly na nepřítele, a tak odlehčil levému křídlu, že se mohlo stáhnout k císařskému sboru, který se držel u přechodu. Tím ztratil nepřítel výhodu vrchů, a tím bylo také možno pálit jak na město, tak na švédský tábor.

Marginálie: Generálmajor Helm Wrangel napadá císařské

Při ranním rozbřesku dne 30. července napadl neočekávaně generálmajor Helm Wrangel hlavní císařské ležení z boku.

Protože však tam po celou noc byly některé pluky v pohotovosti, nemohl nepřítel pokračovat ve svém rozhodnutí, dokud by nepřivolal proti nim ještě víc pluků; po prudkém boji byl přivítán tak, že se zmíněný generálmajor musel v rychlosti stáhnout, přičemž zanechal na 500 mrtvých, mezi nimi jednoho plukovníka a dva poručíky a ještě jeden (snad poručík, nejasné – pozn. překl.) s mnoha dalšími důstojníky a obyčejnými vojáky byli zajati. Na císařské straně byl zabit pouze jeden rytmistr Chorvatů a asi třicet rejtářů. K tomu marginálie: Je ale odražen.

Marginálie: Švédská armáda leží v šancích

Když nyní císařští střelbou z hory způsobili velkou škodu, stáhl se nepřítel o kousek, ale zato tím prudčeji bylo kanonádou ostřelováno město.

Naproti tomu nepřítel každodenně bez přestání střílel z děl do hlavního stanu na hoře, ale nezpůsobil žádnou zvláštní škodu. Mezitím kolem svého tábora vybudoval šance a císařským se nechtělo jej napadnout, když měl takovou výhodu.

Marginálie: Císařští se dávají na pochod kvůli proviantu a pící

Protože by se armáda mohla snadno dostat do potíží kvůli velmi vzdálenému proviantu a nebezpečnému pícování, dala se císařská armáda do pohybu, aby hledala jiné prostředky, jak nepřítele snadněji obtěžovat.

Při tomto pochodu se nepřítel neodvážil vůči císařským nic jiného, než že se s 12 sbory opět usadil na Šibeničním vrchu, jakmile druhá strana se z něj zcela stáhla. Potom se chtěl pokusit zaútočit na zadní voj.

Marginálie: Generál Melander vede zadní voj

Protože však pan generál Melander sám vedl zadní voj, který se skládal z 10 jezdeckých pluků, dvou tisíc mušketýrů a 16 polních děl, nedošlo k žádné bitvě, s výjimkou toho, že Chorvati na boku sváděli menší šarvátky se Švédy. Na pochodu pak bylo na nepříteli získáno přes 100 koní, mnoho zajatců včetně dvou rytmistrů, a někteří (Švédové) byli pobiti.

Když se nyní svrchu uvedeným způsobem císařská armáda dala na pochod od Chebu a nepřítel ji následoval do Čech, položila se obě vojska znovu proti sobě, asi půl míle cesty od Plané, na dvou horách vzdálených od sebe asi půl hodiny.

Marginálie: Císařský Majestát se odebírá do Plzně

Císařský Majestát se se svou suitou odebral do Plzně. K němu poslal pan polní maršál Melander 23. srpna plukovníka Müllera se zprávou o tom, jak císařští dne 21. téhož měsíce večer nepříteli odňali 2 šestiliberní děla, které měl poměrně daleko před svým táborem v malé redutě, která byla obsazena sto mušketýry.

Den předtím však, 22. téhož měsíce, vyrazili generál Johann de Werth a generál Monte Cuculi s 8 tisíci koňmi, 1000 mušketýry a 8 malými děly s úmyslem přepadnout Švédy.

Marginálie: Císařští získají částečné vítězství nad Švédy

Po provedeném pátrání se držel v skrytu v lese až do 1 hodiny odpoledne a potom vyrazil proti táboru nepřítele. Zaútočili s malými jednotkami na 16 švadron rejtářů, které byly venku a chtěly ochránit od obležení zámek Třebel (který císařští v dohledu nepřítele dobyli útokem a posádku pobili), a zahnali je do lesa až do zálohy. To se zdařilo potom tak, že oněch 16 švédských švadron bylo úplně rozprášeno a poraženo a většina jich byla bez slitování pobita.

Podle pověstí (nezaručených zpráv) bylo pobito 10 jezdeckých pluků a na 1500 mužů zůstalo na bojišti.

Přítom bylo Jeho Císařskému Majestátu prezentováno 14 standart, mezi nimi několik z královského tělesného pluku. Chorvati mají prý u sebe ještě 9 standart.

Na císařské straně padlo v tomto střetnutí jen málo prostých vojáků a z důstojníků plukovní strážmistr von Tapp, byl zraněn kůň generála Johanna von Werth, pod generálem Monte Cuculi byl zastřelen kůň, plukovník Lana byl zraněn na paži a hrabě von Bossu, podplukovník pluku Piccolomini, byl škrábnut na břichu.

Theatrum Europaeum VI., 2. vydání z roku 1663, s. 3–5 (překlad V. Bok)

Marginálie: Zámek Falknov opět dobyt

Ve čtvrtek 25./15. července, poté co celá císařská armáda (jak bylo oznámeno na začátku) obdržela dva měsíční žoldy, dali se opět na pochod, přičemž se různé regimenty odebraly před zámek Falknov, vzdálený tři míle od Chebu. V pátek 26./16. byl zámek několik hodin ostřelován a poté jej kapitán, který tam byl dosazen švédským říšským zbrojmistrem Wittenbergem se 60 muži (kteří většinou nechtěli bojovat proti císaři) znenadání a oproti obdrženým rozkazům vydal, takže se královská švédská armáda, která se mezi Kynšperkem a Kynžvartem připravovala na pomoc obléhaným, musela vrátit s nepořízenou zpátky do Chebu.

Marginálie: A další tažení se dostalo až do blízkosti města Chebu

Ještě téhož dne táhla císařská hlavní armáda do Chlumu sv. Máří, v sobotu 27./17. července dorazila přes lesy do vesnice Nehemice, kde generál polní maršál hrabě z Holzapffelu dal vytvořit bojový šik a v takovém uspořádání se pluky měly postupně přibližovat k městu Chebu. Když však nyní Švédové, vůči všem předpokladům císařských, se usadili na druhé straně řeky, která se jmenuje Ohře, na kynžvartské straně a pro svou značnou výhodu obsadili Šibeniční vrch a ještě jednu jinou výšinu, přesto veškerá císařská armáda, nehledě na to všechno, postoupila až těsně k přechodu přes řeku Ohři, který však byl z obou stran prudce ostřelován kanonádou.

Marginálie: Císařští se dostávají přes chebský přechod

Následující neděli ráno, dne 28./18. pan generál von Werth, nehledě na to, že se na něj silně střílelo z děl, se s levým křídlem násilně probil přes přechod, blížil se přímou cestou ke Švédům, ti však v domněni, že císařští jsou rozhodnutí pustit se do velké bitvy, stáhli svá vojska ze zmíněného Šibeničního vrchu i ze zmíněné výšiny zase dolů do údolí a připravovali se na bitvu, protože mezitím pan generál polní maršálek hrabě von Holtzapffel se svým pravým křídlem a několika děly dobyl výhody Šibeničního vrchu a odtamtud ze zmíněných děl mocně pátil na královské, což tito opláceli ne menší měrou, takže podle došlé zprávy při takovéto probíhající akci, k níž došlo v pondělí 29./19., byl pan generál von Werth zasažen do obličeje dvoulibrovou, jiní říkají šestilibrovou, koulí, a tak zkrvaven.

Marginálie: A způsobí v císařském hlavním kvartýru nebezpečný poplach

V úterý 30. 20. července hned za rozednávání nechala Excelence pan generál a polní maršál von Wrangel za doprovodu pana generálmajora Helma Wrangela přejít přes řeku několik jezdeckých eskadron z pravého křídla, aby se pokusili přepadnout císařské strážce před táborem a na nich získat nějakou výhodu, což se jim také skoro podařilo. Když se pluk Duglassův, Fritzlebenův a Poleyského, které tehdy tvořily avantgardu neboli předvoj, přiblížily tak blízko ke dvěma císařským strážím, že je nejen zahrnaly na útěk, ale dokonce s nimi pronikly až do císařského tábora, ba dokonce až k hlavní stráži, která byla před vlastním kvartýrem Jeho Císařského Majestátu. Potom, jak je snadno pochopitelné, vznikl nepopsatelný zmatek a strašný poplach, přičemž Jeho Císařská Milost byla v nemalém nebezpečí, když (jak o tom zpravuje tištěná a psaná zpráva) 3 švédští rejtari se dostali až na schody císařského kvartýru, z nichž však jeden od tamější strážce byl zastřelen. Když se ale švédské pluky (když se dokonce dostaly skrz císařský hlavní stan) dostaly příliš hluboko a mezi různé císařské jezdecké pluky, musely se (švédské pluky) překotně stáhnout a prchat, jak jen mohly.

Co se týče ztrát na obou stranách, hlásí se s hrůzou z císařského polního ležení u města Chebu dne 2. srpna/23. července, že Švédů bylo v tomto boji 300 (autor předcházejícího pátého dílu na listě 1393 prvního vydání tvrdí dokonce 500) z větší části pobito, mnoho zraněno a nemálo zajato; jak všechno lze zjistit ze soupisu, který poslal pan generál a polní maršál Wrangel, aby se tím zpravil, kdo ještě zůstal naživu: Ba dokonce zmíněný generálmajor Wrangel se zbytkem se stěží zachránil ke svým přes Ohři, a císařští při takovém překvapení neztratili víc než jednoho rytmistra od Chorvatů a asi 30 rejtari, kteří byli zastřeleni. Naproti tomu potvrzují švédské dopisy z jejich tábora datované 28. července/7. srpna nejen to, co jsme v předchozím odstavci sdělili o vpádu do císařského hlavního ležení, ale ještě k tomu přidávají, že jak při proběhlé šarvátkě, tak potom při nastoupeném stažení neztratili více než jednoho podplukovníka, dva poručíky, jednoho korneta a nota bene několik obyčejných vojáků, kteří byli zabití; ze zajatých rovněž jednoho podplukovníka, jednoho rytmistra, tři poručíky, jednoho korneta a několik obyčejných vojáků, kteří však 26. července/5. srpna byli opět vráceni ke svým jednotkám. Z obou relací, které stojí proti sobě, může přelaskavý čtenář jasně poznat, jak a jakým způsobem zmíněné přepadení proběhlo, a ponecháváme mu k úvaze, které ze zpráv bude více věřit.

Císařská hlavní armáda se potom proto zdržovala u Chebu a kolem něho a na město dělostřelecky trochu, ale marně dorážela. Mezitím pociťovala ve svém táboře značný nedostatek především píce a všelijakých potravin. Pak se armáda ve čtvrtek 8. srpna/29. července časně ráno (po odvezení děl sem a tam z redut a hor, a když už předchozí noci byla odvezena zavazadla) zvedla a nastoupila zpáteční cestu do Falknova a Lokte, kamž také dorazila v neděli 11./1. srpna. Odtamtud pokračoval ústup dále směrem na Plzeň, kde si Jeho Císařský Majestát udělal svůj hlavní kvartýr, armáda pak blízko Touškova.

PRAMENY

Huss, C. 1797: Chronik der Stadt Eger. Eger.

Lotichius, J. P. 1647: Theatri Europaei fünfter Theil. Frankfurt am Mein. 1. vydání.

Lotichius, J. P. 1651: Theatri Europaei fünfter Theil. Frankfurt am Mein. 2. vydání.

Zeiller, M. 1650: Topographia Bohemiae, Moravice et Silesiae. Verlegt durch Mathaeum Merian. Frankfurt am Mein.

LITERATURA

Kupka, V. – Čtverák, V. – Durdík, T. – Lutovský, M. – Stehlík, E. 2002: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.

Matoušek, V. 2006: Třebel. Obraz krajiny s bitvou. Praha.

Pröckl, V. 1845: Eger und das Egerland. Historisch, statistisch und topographisch dargestellt. Geschichte der Stadt Eger und des Egerlandes. Prag-Eger.

Rimpl, H. 1933: Eger, die Städtebauliche Entwicklung einer deutschen Stadt. Berlin.

Sturm, H. 1952: Eger. Geschichte einer Reichsstadt. Band 2. Augsburg.

Úlovec, J. 2003: Ohrožené hrady, zámky a tvrže Čech 1. Praha.

PLÄNE VON DER BELAGERUNG DER STADT EGER IM JAHRE 1657 IM WERK THEATRUM EUROPAEUM

Unsere Studie beschäftigt sich mit zwei Kupferstichen mit dem Thema von zwei Kämpfen um Eger im Sommer 1647, welche im 5. Band des publizistischen Werkes *Theatrum Europaeum* veröffentlicht wurden. Die Schlacht um Eger, die von Mitte Juni bis Anfang August 1647 verlief, bedeutete für die schwedische Armee unter General Wrangel den Beginn eines erfolglosen Böhmen-Feldzuges. Nach der Eroberung von Eger und der Abwehr des ersten Gegenangriffes der kaiserlichen Armee drangen die Schweden tiefer nach Böhmen ein. An der Wende von August zum September 1647 brachte die kaiserliche Armee sie unweit der Burg Třebel im Raum der Städte Planá und Černošín zum Stehen. Nach der erfolglosen Schlacht bei Třebel zogen sich die Schweden ins deutsche Gebiet zurück, woher sie im Frühling des Jahres 1647 ausgezogen haben (zum schwedischen Feldzug nach Böhmen im Jahre 1647 ausführlicher Matoušek 2006).

Der erste Kupferstich zeigt die Belagerung von Eger durch die schwedische Armee vom 26. Juni bis zum 15./17. Juli (Abb. 1). Auf Grund des Vergleichs des Kupferstiches mit weiteren Plänen von Eger aus dem 17. und 18. Jhd. (Abb. 2–5), kartographischen Quellen, schriftlichen Quellen sowie gegenwärtigen Beobachtungen der Geländesituation kann man feststellen, dass der Autor eine polygonale Komposition, die er mindestens aus zwei Grundpositionen beobachtete, abgebildet hat (Fototaf. 2). Es handelte sich um folgende Lagen: den Berg Špitálský vrch über dem linken Ufer des Flusses Eger und den Hang in der Richtung der Kote Na Chlumu über dem rechten Ufer des Flusses. Dieser Tatsache entspricht die relativ präzise und gründliche Abbildung der Situation auf dem linken Ufer sowie dem rechten Ufer im Raum westlich der Stadt. Ungewöhnlich genau bildete der Autor die Stadt Eger (speziell das System der inneren Befestigung) ab. Die Systeme der schwedischen Belagerungsgräben werden gründlich – im Prinzip in Form einer technischen Abbildung – abgebildet. Der Plan umfasst grob ein Areal von 2×2 km.

Der zweite Kupferstich stellt die Schlacht der kaiserlichen und schwedischen Armee vom 26./27. Juli bis zum 8. August 1647 dar (Abb. 7). Auch auf diesem Kupferstich ist eine polygonale Komposition in Form eines unregelmäßigen Vierecks von ca. 8×6 km realisiert (Fototaf. 3). Der Plan wurde aus einer Reihe von Teilbildern aus verschiedenen Richtungen abgebildet. Hypothetisch kann nach dem Plan der folgende Weg des Autors durch die Landschaft von der Schlacht um Eger gefolgt werden. Es ist sehr wahrscheinlich, dass die Ansicht vom Berg Zelená hora (637,4 m ü. NN) in die östliche Richtung das Fundament des Plans bildete. Der Autor bildete von hier einen Sektor mit dem Tal der Eger vom Norden, durch die St.-Anna-Kirche und die anliegende Gemeinde Horní Pelhřimov auf dem östlichen Fuss des Berges Zelená Hora ab. Dann stieg der Autor näher in die Richtung der Stadt Eger nieder und vermutlich aus dem Raum der Kote 484,6 m ü. NN Na Chlumu zeichnete er detailliert das Tal von Eger auf dem Gebiet der Gemeinde Skalka und des Berges Špitálský vrch (Ansicht nach Norden). Der Raum der Kote 522,8 m ü. NN sog. Rovinka stellte vermutlich eine weitere Station dar. Von hier beobachtete er das Tal des Baches Pelhřimovský potok in nördlicher Richtung. Eine weitere Beobachtungsstelle ist vermutlich der Raum östlich der Gemeinde Háje. Hier entstand die Skizze des Geländes westlich, östlich und südöstlich vom schwedischen Basislager. Dann ging der Autor zum Vorsprung über dem Fluss östlich der Stadt Eger (ungefähr über dem heutigen Abzweig der Eisenbahn in Richtung Františkovy Lázně und Sokolov) und skizzierte das Tal des Flusses Eger in nordöstlicher Richtung. Es ist nicht ausgeschlossen, dass weitere Skizzen von der Geländesituation im Raum der Mühle Tanuenský mlýn (W- und SW-Richtung) und vermutlich auch an einigen Stellen über dem linken Ufer der Eger im Raum des Berges Špitálský vrch, Strážov, Chlumeček und Dolnice entstanden.

Den einigermaßen vereinfachten Plan der Landschaft, der aus einer Reihe von Teilskizzen einschließlich des vereinfachten Plans von Eger zusammengesetzt wurde, ergänzte der Autor später durch Grundrisspläne von beiden Grundlagern. Es ist daher sehr wahrscheinlich, dass die Unterlagen für den Plan erst nach dem Abzug der kaiserlichen Armee – d.h. zwischen dem 8. und 12. August, als die Schweden von Eger wieder weiter in O-Richtung nach Kynžvart und Planá zu ziehen begannen, – beendet wurden.

Auf Grund der oben erwähnten Analysen kann behauptet werden, dass beide Kupferstiche die Landschaft sehr getreu aber auch relativ vereinfacht abbilden. Kriegssituationen bzw. vorwiegend Fortifikationen und die

Verteilung der Militärtruppen auf dem Gelände stellen dominante Elemente der Kupferstiche dar. In diesem Zusammenhang sollte der Autor der Kupferstiche genannt werden. Als Autor des ersten Kupferstiches von der Belagerung der Stadt Eger ist G. W. Kleinträtl in der linken unteren Ecke erwähnt. In der rechten unteren Ecke der Legende des zweiten Kupferstiches mit den Kämpfen um Eger befindet sich der Name G. W. Kleinsträll Gen. Quart. Meister Leut. Die Verwandtschaft der beiden Namen ist offensichtlich. Die kleinere Verschiedenheit kann auf Grund der allgemein niedrigen Qualität von Kampfkupferstichen mit der typischen Entstellung von Personennamen erklärt werden.

Es ist merkwürdig, dass G. W. Kleinträtl/Kleinsträll auf dem zweiten Kupferstich als „Gen. Quart. Meister Leut.“ bezeichnet ist. Das bedeutet General Quartiersmeister oder General Quartiersgeber. Die Funktion Quartiersgeber hatten häufig Militäringenieur im Verlaufe des Dreißigjährigen Krieges. Diese schufen Projekte von Dauer- und Feldbefestigungen. Die unerlässliche Voraussetzung für die Ausarbeitung dieser Projekte stellte nicht nur die Kenntnis der Kriegsstrategie und der Taktik, sondern auch die Kenntnis der Befestigungspraxis und die gründliche Kenntnis der Situation, für die das Projekt bestimmt wurde, dar. Der Militäringenieur musste daher eingehende Kenntnis von der Landschaft des Schlachtfeldes sowie von der existierenden Befestigung (in unserem Fall der Befestigung von Eger) haben. Auf Grund dieser Kenntnisse erstellte er dann nach Beratung mit dem Kommandant das Projekt der optimalen Verteilung von Militärtruppen im Terrain, Feldbefestigungen und Ingenieurarbeiten (Systeme von vorgeschobenen Befestigungen, Systeme von Belagerungsarbeiten), welche für die erfolgreiche Führung des Kampfes nötig waren.

In dieser Hinsicht ist es sehr wahrscheinlich, dass General Quartiersgeber der schwedischen Armee G. W. Kleinträtl/Kleinsträll Projekte sowie Kopien von Projekten der eigenen Ingenieurwerke nach der Schlacht dem Merian-Verlag gab/verkaufte. Die vermutlich schroffen Projekte transformierten später die Künstler aus Merians graphischer Werkstatt in die Form einer organischen graphischen Komposition.

Die hohe Qualität der beiden Kupferstiche ist offensichtlich im Vergleich mit der zeitgenössischen Flugschrift des gleichen Kriegsereignisses (Abb. 8), welche die Schlachtlandschaft sowie die Kriegsereignisse sehr oberflächlich abbildet.

Abb. 1. Belagerung von Eger durch die Schweden im Juni und Juli des Jahres 1647. *Theatrum Europaeum* V. 1. Ausgabe 1647. Strahover Bibliothek

Abb. 2. Eger im Werk *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*. Aus dem Jahre 1650

Abb. 3. Belagerung von Eger im April 1742. *Graphiksammlung des Museums in Eger*

Abb. 4. Eger auf dem Plan von J. Lidl. Etwa 1740. *Negativsammlung des Museums in Eger*

Abb. 5. Befestigung von Eger. 1671. Nach Pröckl 1845

Abb. 6. Rekonstruktion der Barockbefestigung von Eger mit Aussengraben. Nach Rimpl 1933

Abb. 7. Schlacht um Eger im Juli 1647. *Theatrum Europaeum* V. 1. Ausgabe 1647. Strahover Bibliothek

Abb. 8. Belagerung von Eger vom 10./20. Juni bis zum 7./17. Juli 1647. *Graphiksammlung des Museums in Eger*

Fototaf. 4. 1. Das gegenwärtige Luftbild des Zentrums von Eger. Blau – Verlauf der mittelalterlichen Befestigung, Blauring – Lage der Wenzels Burg, Gelb – Verlauf von Gräben. 2. Umfang des auf dem Kupferstich mit der Belagerung von Eger abgebildeten Geländes. Rote Punkte – wahrscheinliche fundamentale Beobachtungsstellen. 3. Umfang des auf dem Kupferstich mit der Schlacht um Eger abgebildeten Geländes. In der rechten oberen Ecke ein mit Legende bedeckte Raum. Rote Punkte – wahrscheinliche fundamentale Beobachtungsstellen.